

შემასმენელი გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში („სამოსელი პირველის“ მიხედვით)

ფილაშვილი ელენე

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის
თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

DOI: <https://doi.org/10.52340/tuw.2022.09>

აბსტრაქტი. სტატიაში განხილულია შემასმენელი გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში („სამოსელი პირველის“ მიხედვით). ნაჩვენებია, რომ მწერლის ენაში ცალკე სამყაროს ქმნის იგი, მისი საშუალებით კარგადაა გამოხატული პერსონაჟის სახე-ხასიათი, განწყობა, შინაგანი სამყარო. შემოქმედის თხზულებათა ენაში შემასმენელი აქტიურია, დინამიკურია. დინამიკური ზმნის გვერდით დადასტურებულია სტატიკური ზმნა-შემასმენელიც.

მწერლისეული შემასმენელი ძალზედ ემოციურია, ემოცია ზოგჯერ დადებითია, ზოგჯერ - უარყოფითი. ემოციას ძლიერი ექსპრესიაც ახლავს, რაც მეტად გამომსახველობითს ხდის ტექსტს. დადებითი ემოციის გამოსახატავად გამოყენებულია შემდეგი შემასმენლები: კისკისებდა, ხითხითებდა, ილიმებოდა და სხვა, ხოლო უარყოფითი ემოციის გამოსახატავად გამოყენებულია: მოკვდა, დახოცა, იტირა, მოკლა...

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში შემასმენლით გამოხატული მოქმედება ძირითადად თანამიმდევრულია, სწორედ შემასმენელთა თანამიმდევრული, ერთმანეთის მიყოლებით გამოყენება საშუალებას აძლევს მწერალს მოქმედება დაგვანახოს დინამიკაში, მოძრაობა ფიზიკური თუ ფსიქოლოგიური წარმოგვიდგინოს ეტაპობრივად. შემასმენელთა თავმოყრითა და მათი დინამიკაში წარმოდგენით მწერალი ქმნის მეტად საინტერესო მხატვრულ სახეს, მას შემასმენლები ძირითადად გამოუყენებია წარსულდროიანი ფორმებით: მოგლიჯა, დაიყარა, შეხედა, გაიარ-გამოიარა, ეფარებოდა, ჩაიღიმა, აადგაფუნა, იცინოდა... მათ გვერდით, ძირითადად პერსონაჟთა მეტყველების დროს, მცირე რაოდენობით დადასტურდა ახლანდელი (ვიცი, იცით, ხედავ, შემიკარი, გრცხვენია) და მომავალდროიანი (მრცხვენოდეს, გამოიყენებოდეს, ჰკითხეთ, უკბენს) შემასმენლები.

თვალში საცემია პირნაკლ შემასმენელთა თავისებური გამოყენება: „წვიმს“; „გაწვიმდა“, „თოვდა“. დებულება, რომ „ცალკე აღებული შემასმენელი წინადადებაა ქართულში“ ნათლად იგრძნობა გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში: „მოგიტანე!“, „დალიე“, „ჭამე“, „შენია“, „მშია“, „ძინავს“ „დაიცა“ და სხვა. აღნიშნული ფორმები, რომელიც ძირითადად დიალოგებში დასტურდება, დამოუკიდებელ

სტრუქტურულ ერთეულს ქმნის მწერალთან.

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში ლექსიკურ ნიუანსებსა თუ ადამიანთა, ფრინველთა და ცხოველთა ქცევის დამახასიათებელ ლექსემებს არაჩვეულებრივად აქვს შეხამებული შესაბამისი შემასმენლები: „ბავშვი ძიგძიგებდა“; „ცხენები აჭიხვინდნენ“; „ძაღვები ყეფდნენ“; „ძაღლი წკაწკავებდა“; „ბლაოდა საქონელი“; „ლომი გრგვინავს“.

ზოგჯერ მწერლისეული სიტყვათხელოვნება სტილიზებულია, შემასმენელი მეტაფორამდეა აყვანილი: „გამოგაზაფხულდა“; „გუბები ახამხამდებოდნენ შარავზაზე“.

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენისათვის დამახასიათებელი შემასმენელთა სიუხვე ძირითადად მწერლის ენის ექსპრესიისა და გამომსახველობითი ძალის გამოვლინებაა. შემასმენელთა თავისებური გამოყენება მწერლის სტილის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია. სწორედ ეს ყოველივე ქმნის შემოქმედის სიტყვას უაღრესად საინტერესოსა და მრავალფეროვანს.

საკვანძო სიტყვები: შემასმენელი, გურამ დოჩანაშვილი, სტილი, ემოცია, ექსპრესია.

ქართული მწერლობის მდიდარ საგანძურს ამშვენებს გურამ დოჩანაშვილის მხატვრული მემკვიდრეობა. ქართული ენის დიდმა ქომაგა სიტყვასთან ჭიდილში არაერთი რომანი თუ მოთხრობა შექმნა, რომელიც მომხიბლავი და განუზომელია თავისი ინდივიდუალობით, მასშტაბურობითა და მსოფლხედვით. სიტყვის დიდოსტატმა განსხვავებული წერის სტილით სიცოცხლეშივე ჰპოვა საზოგადოების აღიარება.

მრავალფეროვანია მწერლის თვალსაწიერი, მკვეთრად გამორჩეული, სტილური საშუალებებით დატვირთული. დაკვირვების შედეგად გამოვლინდა არაერთი საინტერესო ნიშანდობლიობა. ამჯერად, ჩვენი ყურადღება მიიქცია შემასმენლის თავისებურმა გამოყენებამ, რომელიც დიდი ესთეტიურობით, აზრის ხაზგასმითა და ექსპრესია-ემოციით ხასიათდება.

ჩვენი მიზანია გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში მხატვრული ენის ზმნური სამყაროს შესწავლა. ქართულში შემასმენელს წინადადების გაფორმებისათვის ყველაზე დიდი მნიშვნელობა აქვს. „ზმნა-შემასმენელი წინადადების დედამარღვია“ (კვაჭაძე, 1999, 69).

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში ცალკე სამყაროს ქმნის ზმნა-შემასმენელი, მისი საშუალებით კარგადაა გამოხატული პერსონაჟის სახე-ხასიათი, განწყობა, შინაგანი სამყარო.

დაკვირვება ცხადყოფს, რომ მწერლის ენას ახასიათებს შემასმენელთა განსაკუთრებული სიჭარბით გამოყენება. იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს მწერლის მიერ შემასმენელთა ჭარბად გამოყენება, მიზანმიმართულია და ემსახურება ტექსტის მხატვრულობას.

გურამ დოჩანაშვილი საგნის აღწერა-დახასიათებისათვის მიმართავს

შემასმენელს, აღწერს გარემოს:

„ჯერ კიდევ ძალიან **ზნელოდა**, მხოლოდ ერთგან, დასალიერზე, თითქოს ოდნავ **გაზაცდა** ცა“;

„ცხელოდა და სუნთქვა ჭირდა, ნიავის ჭაჭანებაცას არ იყო, სიო რომ სიოა, ისიც არ ქროდა“;

„ძალი კარდაკარ **დაძრწოდა** და ყმები პურს **აჭმევდნენ**, სასაცილო ძალი იყო, უკანა ფეხებზე **დგებოდა** და ასე **იხვეწებოდა** საჭმელს“;

„შემოხვეწილს მარღვებში სიხარულმა **დაუარა**, **გააბრუა**, მხაეზე **დაუვარდა** თავი“.

გურამ დოჩანაშვილი საგნებისა და პერსონაჟის სახე-ხასიათის შესაქმნელად, მათი აღწერა დახასიათებისათვის მხატვრული საშუალებების (ეპითეტი, შედარება) ნაცვლად მიმართავს შემასმენელს:

„ველარ **გაჩერდა** ადგილზე, ხიდან **ჩამოხტა** და მახლობელი სახლისაკენ **გაემართა**“;

„ჭიშკართან **შეჩერდა...** ეჭვით **ყნოსავდა** ჰაერს“; „შიშმა ერთიანად **აიტანა**, თვალები **მოიფშვნიტა** და **იყვირა**“.

შემასმენელის საშუალებით მწერალი საუკეთესოდ წარმოაჩენს გმირის შინაგან სამყაროს, განწყობას, ხასიათს:

„და უცებ **ლტოლვილი** პირქვე **დაემხო** და თითებით იატაკი **მოხოჭნა**, ხელები **აუძაგმაგდა**, მხრებიც, ზურგიც **უცახცახებდა**. ცრემლებს **ყლაპავდა**, სახეს **უსვამდა** იატაკს, ლოყას **ადებდა**, ყოველ კუნთს **ჭიმავდა**, **სლუკუნებდა**“;

„მამამ კი **წამოაყენა**, **შემოატრილა** და მაგრად **გააწნა** სილა“

„კაცი მოთმინებით **იციდოდა**, როდის დაწყნარდებოდა **ლტოლვილი**“.

შემოქმედის თხზულებათა ენაში შემასმენელი აქტიურია, დინამიკურია:

„შავოსანი ქალები თმას **იგლეჯდნენ**, ლოყას **იხოკავდნენ**, **კიოდნენ**“;

„თითქოს რაღაც **წართველს**, ალმური **მოედო...** მაგრამ უცებ **ჩაიბერფლა**“;

„წამოდგა და ფეხშიშველმა **გაიარა** ბალახზე, ჯერ თითქოს წვერებს **დგამდა**, წამით **ყოვნდებოდა** და მერე მთელი ფეხის გულით **გრძნობდა** მიწის სიგრილეს, ასე **გაიარ-გამოიარა** და გული რომ **იჯერა**, ისევ **შეეშინდა**“;

„ბავშვი ერთიანად **მაგმაგებდა** და მამამ **წამოაყენა**, თავი **გადაუწია**, თვალებში **ჩახედა**“.

დინამიკური ზმნის გვერდით დასტურდება სტატიკური ზმნა-შემასმენელი. სტატიკური, დროში გაყინული ზმნა-შემასმენლები „მოქმედებას ერთ ვითარებაში წარმოადგენს“ (შანიძე, 1980, 313). მწერალი არ არღვევს ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებს და სტატიკური ზმნა-შემასმენელი ნამყოს გამოსახატავად იყენებს ნამყო წყვეტილის ფორმას, რომელსაც შინაარსი ნამყო უწყვეტლისა აქვს. გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში წყვეტილის მწკრივის სტატიკურ ზმნას ბუნებრივად მოსდევს ნამყო უწყვეტლის მწკრივის ჩვეულებრივი შემასმენელი, ისინი ერთმანეთს უკავშირდებიან ძირითადად „და“ მაჯგუფებელი კავშირის საშუალებით.

„ერთი ბეწო პური იყო და ჩქარა **შემოეჭამა**“;

„გვეგვე აკვანში **იწვა** და ხშირ-ხშირად და ღრმად **სუნთქავდა**“;

„მამა მრგვალ ბუხართან იჯდა და, თვალეზდახუჭული, დიდხანს ფიქრობდა“;
[ლტოლვილი] იჯდა მაინც - იმოდენა აღმართის შემდეგ დაღლილ,
გადატყავებულ ფეხებს ასვენებდა“.

მწერლისეული შემასმენელი ძალზედ ემოციურია, ემოცია ზოგჯერ დადებითია, ზოგჯერ - უარყოფითი. ემოციას ძლიერი ექსპრესიაც ახლავს, რაც მეტად გამომსახველობითს ხდის ტექსტს.

დადებითია ემოცია: „ჭორფლიანმა ტუჩები წაიწვრილა და სალამური პირზე მიიღო. თითები კობტად აათამაშა, თვალეზ მილულა, თამამად, ხალისით უკრავდა, მერე ხელები ჩამოუშვა და დაამღერა, თან სალამურს თეძოზე მსუბუქად ირტყამდა“;

„მეგობრებო ერთად შევსვით სიამის თასი, მოდით, ვიცინოთ...ერთი და... აჰა, იცინოდნენ... კისკისებდა კონჩეტინა, მართლაც ბედნიერი, ხითხითებდა ცილიო, ფანჯარასთან მდგარი, თავშეკავებული იღიმებოდა დარბაისელი სენიორ ჯულიო და ედმონდომაც დააშორიშორა მიწებებული ტუჩები“.

ემოცია უარყოფითია: „გვეგვემ ძალღი მოკლა. - რომელი ძალღი. აი ის, ყავისფერი, უპატრონო... - რატომ. - რა ვიცი, მოკლა... მამა, მითხარი, მითხარი რაა, რატომ მოკლა“.

გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში შემასმენლით გამოხატული მოქმედება ძირითადად თანამიმდევრულია, სწორედ შემასმენელთა თანამიმდევრული, ერთმანეთის მიყოლებით გამოყენება საშუალებას აძლევს მწერალს მოქმედება დაგვანახოს დინამიკაში, მოძრაობა ფიზიკური თუ ფსიქოლოგიური წარმოგვიდგინოს ეტაპობრივად:

„ლტოლვილი მიწაზე დაჯდა, ბალახი მოგლიჯა და გადაყვლეფილ მუხლზე დაიყარა“;

„ზღვა ხშირად იცვლიდა ფერს, ხან მწვანე იყო, ხან მუქი ლურჯი, ხანდახან კი, როცა ძალიან ღელავდა, ყვითლად იმღვრეოდა და ელვა იგრიხებოდა ცაში, უზარმაზიარი ტალღები მუქარით მოგორავდნენ, ხმელეთზე კი, გრიგალის ატეხისთანავე, მრისხანედ წამოიმართებოდა სამუმი და ეს უშველებელი საზარელი სვეტი მწივანა სიმღერით დაალაჯებდა ნაპირზე“;

„წავალ, წამოვალ, დავიძინებ, გავიღვიძებ“.

შემასმენელთა თავმოყრითა და მათი დინამიკაში წარმოდგენით მწერალი ქმნის მეტად საინტერესო მხატვრულ სახეს, მას შემასმენლები ძირითადად გამოუყენებია წარსულდროიანი ფორმებით: მოგლიჯა, დაიყარა, შეხედა, გაიარ-გამოიარა, ეფარებოდა, ჩაიღიმა, აადგაფუნა, იცინოდა... მათ გვერდით, ძირითადად პერსონჟთა მეტყველების დროს, მცირე რაოდენობით დასტურდება ახლანდელი (ვიცი, იცით, ხედავ, შემიკარი, გრცხვენია) და მომავალდროიანი (მრცხვენოდეს, გამოიყენებოდეს, ჰკითხეთ, უკბენს, გახედე) შემასმენლები.

თვალში საცემია პირნაკლ (თავისებური) ზმნა-შემასმენლთა თავისებური გამოყენება: „მგინი კიდევ წვიმს, ჰოო, წვიმს, წვიმს“; „გაწვიმდა“, „გვეგვე რომ დაიბადა, თოვდა“; „უცნობმა დაასწრო, დაიქუხა“, „გათენებისას მაინც ციოდა“. დებულება, რომ ცალკე აღებული შემასმენელი წინადადებაა ქართულში ნათლად იგრძნობა გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენაში: აჰა, მოგიტანე!“, „დალიე“, „ჭამე,

შენია“, „მშია“, „ძინავს“ „დაიცა“ და სხვა. აღნიშნული ფორმები, რომელიც ძირითადად დიალოგებში დასტურდება, დამოუკიდებელ სტრუქტურულ ერთეულს ქმნის მწერალთან.

გურამ დოჩანაშვილი შესანიშნავად ფლობს ლექსიკურ ნიუანსებს, ადამიანთა, ფრინველთა და ცხოველთა ქცევის დამახასიათებელ ლექსემებს, რომელსაც არაჩვეულებრივად უხამებს შესაბამის შემასმენელს: „ბავშვი ერთნაირად ძიგძიგებდა“; „ცხენები აჭიხინდნენ“; „ურემს გამობმული ძაღლები ყეფდნენ“; „ძაღლი წკავწკავებდა“; „ბლაოდა საქონელი“; „ლომი გრგვინავს“, „ჩიტები ხმოიანობდნენ“, „ჩიტები სტვენდნენ“, „მამლები ყიოდნენ“.

მწერალი მიმართავს სახელის (მეტად ზედსართავი სახელის) ზმნის თანრიგში გადაყვანას, რაც ასე მომხიბვლელსა და გამომსახველს ქმნის გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენას: „მიწაზე ჩამოცვენილი ფოთლები სწრაფად ჭკნებოდა, მაგრამ ისე კი არ ყვითლდებოდა, როგორც სხვაგან - ბაცი, ძალიან ბაცი ყვითელი დაჰკრავდა“; „თეთრი ღრუბლები ალაგ-ალაგ ქათქათებდნენ ცაზე“; „თავი ჩაღუნა, გაწითლდა, შერცხვა“; „გაწითლდა დომენიკო“; „ბოლოს ნილაბიც რომ მოიცილა, შიშით გამწვანდა დემეტრიო“.

ზოგჯერ მწერლისეული სიტყვათხელოვნება სტილიზებულია, შემასმენელი მეტაფორამდგა აყვანილი: „გამოგაზაფხულდა“; „მსუბუქი, სველი თითები აკაკუნდებოდნენ სახურავზე“; „გუბები ახამხამდებოდნენ შარავზაზე“; „ნაზამთრალ მიწას სახნისით გადაუსერეს მკერდი“; „აჟიჯიჯივებული ჩიტების ხმა სიჩუმეს კენკავდა“, „და ჩრდილებს ხეთა აცაცაცებდა გაბმული ქარი“, „წვიმაში მიწას აჩურჩულებდა“.

ნათელია, რომ გურამ დოჩანაშვილის თხზულებათა ენისათვის დამახასიათებელი შემასმენელთა სიუხვე ძირითადად მწერლის ენის ექსპრესიისა და გამომსახველობის გამოვლინებაა. შემასმენელთა თავისებური გამოყენება მწერლის სტილის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია. სწორეს ეს ყოველივე ქმნის შემოქმედის სიტყვას უაღრესად საინტერესოსა და მრავალფეროვანს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გოგოლაშვილი გ. (2011). თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია I. სალიტერატურო ენა, არნოდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი, თბილისი.
2. კვაჭაძე ლ. (1996). თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გამომცემლობა „რუბიკონი“, თბილისი.
3. სანიკიძე თ. (1999). ქართული ენის პრაქტიკული სტილისტიკა, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, თბილისი.
4. სანიკიძე თ, სანიკიძე ი. (2009). ქართული ენის სტილისტიკა, გამომცემლობა „ინტელექტი“ თბილისი.
5. ფეიქრიშვილი ჟ. (1996). ქართული ენის სინტაქსი, სააქციო საზოგადოება „სტამბის“, საგამომცემლო ცენტრი, ქუთაისი.

6. ფეიქრიშვილი ჟ. (2010). ქართული ენის მორფოლოგია, ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, ქუთაისი.
7. შანიძე აკ. (1980). ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

საანალიზო წყარო:

1. გურამ დოჩანაშვილი - „სამოსელი პირველი“ გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ, 2011 წ.

**The Role of Predicate in Guram Dochanashvili's Fiction
(based on „The Best Robe“)**

Philashvili Elene

Iakob Gogebashvili Telavi State University

Abstract

The article discusses the predicate in the language of Guram Dochanashvili's works (according to "Samoseli Pirveli"). The article shows that he creates a separate world in the language of the writer and through it is well expressed the character, mood, and inner world of the character. The predicate is active and dynamic in the language of the Creator. The static verb-predicate is also confirmed next to the verb. The predicate is very emotional in the writer's work, the emotion is sometimes positive, sometimes - negative. Emotion is accompanied by a strong expression, which makes the text more expressive. The following predicate is used to express positive emotions: they whispered, giggled, smiled, etc., and as for negative emotions, they are used: died, killed, cried, killed ... The action expressed by the predicate is mainly consistent in the language of Guram Dochanashvili's works. It is the way that the writer tries to show us action in dynamics. The movement is presented physically or psychologically in stages. He used the predicate just mainly in the past tense forms: looked, passed, hid, smiled, laughed ... The present tense is confirmed next to them mostly during the speeches of the characters (I know, you know, you see) and the future tense (will shy, use, ask, bite) The use of the predicate of the writer's style has its own peculiarity: "it is raining"; "It was raining", "it was snowing". The statement that "the separate predicate is a sentence in Georgian" is clearly shown in the language of Guram Dochanashvili's works: "Bring me!", "Drink", "Eat", "Hungry", "Sleep", "and others. These forms, which are mainly evidenced in dialogues, make an independent structural unit with the writer. In the language of Guram Dochanashvili's works, lexical items or characteristics of poems of human, bird, and animal behavior are unusually combined with the appropriate predicates: "The horses roared"; "Dogs were barking"; "The dog was barking"; "The lion is roaring." The writer uses the name (a very adjective) to change the verb to the rank of the verb, which makes the language of Guram Dochanashvili's works so fascinating and expressive: "The leaves that fell to the ground withered quickly, but they did not turn yellow as elsewhere - pale, very pale yellow." Sometimes the literary idiom is stylized, the listener is taken to the metaphor: "Spring". The abundance of predicate characteristic of the language of Guram Dochanashvili's works is mainly a manifestation of the expression of the writer's language. The peculiarity of the predicate is one of the hallmarks of the writer's style. It is all this that makes the word of the creator extremely interesting and varied.

Key words: Listener, Guram Dochanashvili, Style, Emotion, Expression.